

Adli Sistemde Kavramsal Modeller^(*)

Mustafa Tören Yücel^(**)

Hukuk herkesi etkilediğinden, adli sistemi besleyen varsayımları anlamak yararlı olacaktır. Bu bağlamda organize adli sistemin nasıl işlediğini açıklayıcı nitelikte iki kavramsal model, "sistem modeli" ile "etki – tepki modeli", irdelenecektir. Benzer nitelikli bu modellerle, işlev gördüğüne tanık olduğumuz adli sistem bünyesinde hukukun sosyal bir ürün ve sosyal bir güç olarak görülmesi vurgulanmaktadır. Yalnız bu modeller, sürecin işlemesi ile sistemdeki aktörlerin çalışmaları açılarından farklılık göstermektedirler.

• Sistem Modeli

Adli sistem, bir sistemler modeli olarak, sisteme giren işler hakkında ne/nasıl yapıldığı ile tanımlanmaktadır. Özünde adli sistemin görevi, yetkin bir şekilde adalet (denkleştirici/düzeltilici adalet) dağıtımıdır. Bu işlev, çeşitli talepler (sistem girdileri), adli kararlara (sistem çıktısına) dönüştürülerek yerine getirilmektedir. Bu süreçte üç şey vuku bulmaktadır: 1) Sistem girdileri, 2) Sistemin dönüşüm yapısı kullanılarak girdilerin ayrıştırılması ve sonra 3) Karar üretilmesidir. Kuşkusuz, adli bir sistem, işlevsel varlığını yalnızca kararların yetkin ve bağlayıcı olarak algılanması ile sürdürebilir.

Bu modelin ceza adaleti sisteminde çalışması şöyledir: Kolluk evresinde, polis/jandarmanın zanlıyı yakalayıp yakalayamamasına (karanlıkta kalan suçlar oranı 1850'lerde % 50 iken bu oranın zamanımızda % 90 çıktığı görülmektedir); Savcılık evresinde, kamu davası açılıp açılmamasına/ön ödeme emri gönderilmesine; yargılama evresinde davanın düşürülmesi veya devamına; hürriyeti bağlayıcı cezaların infazında ise, hükümlü hakkında "iyi hal" kararı verilip, şartlı salıverilme isteminin infaz hâkimliğine gönderilmesine tanık olunmaktadır. Bu örnekler ceza hukukunun işlev ve infazıyla yükümlü adli sistemin evrelerine ilişkin bulunmaktadır. Bu bağlamda yapacağımız analiz ve irdeleme, şimdilik, savcılık ile hukuk ve ceza mahkemeleriyle sınırlı tutulmuştur.

Bu modelde sistem girdileri iki türdür: "talepler" ve "destekler". Talepler sisteme giren ve sistemi harekete geçiren ham madde girdileridir. Talep olmaksızın adli sistem bir şey yapamaz. Talepler çeşitli biçimlerde olabilirse de, tipolojik görünümü A'nın B'ye karşı açtığı bir hukuk davası (hukuki talep) veya işlenen bir suç karşısında açılan kamu / şahsi davadır (cezaî talep).

(*) HFSA ile İstanbul Barosu'nun 6-7 Eylül 2002 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirdikleri "Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar" konulu sempozyumda sunulmuştur.

(**) Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Sosyolojisi/Felsefi Öğretim Görevlisi

• Sistemler Modeli

Girdiler	Dönüşüm yapısı	Çıktılar
Talepler Güven ve destek	Rejim kuralları Ayrıştırıcılar	Kararlar

Sistem girdisinde yer alan "destek" ise, adli sistemde işlerin görülmesi için gerekli olan halk desteğidir. Destek kavramı şu soruyla daha iyi anlaşılmaktadır: Halk adli sistemi neden desteklemektedir? Bu soruya verilecek yanıtlar çeşitlidir: Birincisi, destek vermediklerinde olabilecek sonuçlarından çekindikleri için adli sistemi desteklemektedirler. Kişiler, adli tehditleri hiçe saydıklarında yakalanma ve gözlem altına alınma gibi Devletin zorlayıcı gücü ile karşı karşıya kalırlar. İkincisi, halk adli sistemi kararlarından memnun kaldıkları için desteklemektedirler. Üçüncüsü, halk adli sistemi "adli sosyalleşme" sonucu desteklemektedir. Adli sosyalleşme, kişilerin adli sisteme karşı aşırı derecede güven duyulan bir ortamda yetişmeleri sonucu kazanılmaktadır. Zaman zaman adli sisteme karşı güvensizlik duygusunu dile getirenler bile sistemi desteklemekte ve geneldeki değerlendirmeleri olumlu olmakta; adli sisteme karşı koyanlar bile (mahalli kültüre özgü istisnalar dışında) mücadelelerini adli sistem sınırları içinde yapmaktadırlar.

Bu konuda hâkimlerin kapasitesi ve tarafsızlığı öncesiz ve sonrasız bir gereksinim olarak belirlemektedir. Zaman zaman takıldığına tanık olduğumuz bifokal gözlükler (örneğin üstteki lens-

lerin bazen kalbur üstü kişiler için rezerv edilmiş bulunması) halkın adalet duygusunu zedelemektedir. Hitler Almanya'sı ile Mussoli'nın İtalya'sındaki hâkimler önceden biçimlendirilen sonuca uyarlı "gerekçelerle" karar veriyorlardı. Alman mahkemelerince 80.000 kişi ölüme mahkum edildi ve bu mahkumiyetlerin % 80'ı de infaz edildi. İşgal altındaki Polonya'da Almanca dilini bilip bilmedikleri araştırılmaksızın Polonyalı ve musevi sanıkların duruşmaları Almanca dilinde yürütüldü. Bu tür uygulamalara karşı bir kırsal yöre hakimi olan Dr. Lothar Kreyssig dışında hiçbir hâkim Almanya'da istifayla veya o hukuka karşı gelerek tepki göstermedi.

Kolluk görevlileri, teorik olarak, hukuka uyan vatandaşların koruyucusu; sosyal güvenlik ve barışın en canlı enstrümanlarıdır. Ne var ki, gecekondu semtlerinde, kendisine en çok ihtiyaç duyulan yörelerde, kendilerine "güven" duyulmaması; mağdurun serisi/fakir olması durumunda kendisine yapılan kötü muameleyi Savcı veya hâkimin toleransla karşılamasına tanık olunması hiçte olağan dışı bir olgu değildir. Gerçekte hukukun günlük uygulaması kentten kente değişmesi gibi aynı adliyede aynı suçlara bakmakla görevli mahkemeler arasındaki uygulama farklılıklarına tanık olunması da olağan dışı değildir¹. Toplumdaki saygın kişilerden bazıları da, büyük bir olasılıkla, hukuk rejimindeki bu farklılığa hiç tanık olmadan öteki dünyaya göçüp gitmektedirler.

Hâkim ile savcılarının kalitesi, gücü ve takipçiliği, kolluğun davranışlarını belirlemesine yardımcı olmaktadır. Bu doğrultuda, e-devlet bağlamında yargının kollukla entegre bir ortamda bilgisayarlaştırılmasının katkısı küçümsemeyecek ölçüde olacaktır.

İşte, bir hukuk sisteminin sağlayabileceği sosyal destek ve güven, genelde görevlilerin günlük davranışından daha az ölçüde maddi kurallar veya onların teknik yetkinliğe dayalı bulunmaktadır.

Adli sistemin ikinci evresindeki dönüşüm yapısı ise, sistem girdilerini ayarlamakta; başvuruları sınırlamaktadır. Herkes adli alana girmek için girişimde bulunabilirse de, çok az kişinin bu alanı kullanmasına izin verilmelidir. Sistem girdisini sınırlayıcı süzgeç şu iki faktörle çalışmaktadır: "rejim kuralları" ve "ayrıştırıcılar".

Rejim kuralları, adli sistemi kimlerin ve hangi koşullarda kullanılabileceğini, örneğin ancak haksız fiil mağdurunun dava açabileceğini belirlerken, sistem girdisindeki bekçiler, sistemin yükünü azaltmak için ayıklama işini üstlenmişlerdir. Noterler, mahkeme dışı uzlaşma/tahkim eğilimli avukatlar ile ön ödemeye önem veren veya yeterli kanıt olmaması karşısında takipsizlik kararı veren Savcılar, bu işlevsel amaca yöneliktirler.

Adli dönüşüm sürecinde işlem gören girdiler sonrasında, sistem çıktısına, kararlara tanık olunmaktadır. Sistem modelinin nihai evresi ise "geri bes" işlevidir. Verilen kararlar adli alanı etkilemekte ve bazen yeni girdilere sebebiyet vermektedir². Türk yar-

gısında sistem modeline göre iş akışı/girdi kontrolü/aşınma parametrelerini belgelemek üzere 2000 yılı Adalet İstatistiklerinde 1000'e indirgenmiş görüntüsüne aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

SAVCILIK

Takipsizlik kararı	303
Ön ödeme	120
Açılan Kamu Davası	457
Yetkisizlik	72
Görevsizlik	8
Birleştirme	41
Çıkan iş sayısı	1000

CEZA MAHKEMELERİ

Yetkisizlik	8
Görevsizlik	19
Birleştirme	19
Düşme	217
TCK 119 göre ort.	
Kaldırma	83
Beraat	133
Mahkumiyet	521
Çıkan Dava Sayısı	1000

HUKUK MAHKEMELERİ

Açılmamış Sayılması	122
Birleştirme	30
Ayırma	1
Zamanaşımı	3
Yetkisizlik	10
Görevsizlik	12
Sübut bulmadığından	102
Feragat sebebiyle	35
Tam Kabul	556
Kısmen kabul kısmen ret	126
Sulh olma	3
Çıkan dava sayısı	1000

1 M.T. Yücel. Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi, Ank. 2002.

2 Hukuk ve ceza davaları arasındaki ilişki için bk. M.T.Yücel. Türkiye'de Yargının Etkinliği, Ank., 2002.

Yukarda yer alan veri serilerinden özellikle ceza yargılamasında % 20 oranındaki beraat oranı(mahkumiyet ve beraat toplamı üzerinden yapılan saptama), sistemin bir yandan insan hakları öte yandan da işletmecilik açısından sorgulanır niteliğine işaret etmektedir. Hiçbir İktisadi işletmenin % 20 zayıatla yaşamını sürdürebilmesini düşünmek mümkün değildir. Nitekim yabancı ülkeler ceza adaleti işletmeleri(örneğin Japonya'da mahkumiyet oranı % 99.9) çok az bir zayıatla çalışmaktadırlar. Türkiye'ye özgü yüksek beraat oranı kamu davası açılması için "yeterli kanıt" bulunması gereğine (gereksiz yere suçlamama ilkesine) yeterince uyulmadığını göstermektedir³. Nitekim, Savcılık evresine ait veri tablosunda beliren "Açılan Kamu Davası" oranına ait % 45.7 oranın yıllardır varlık göstermesi bunun en belirgin kanıtını oluşturmaktadır. Hiç kuşkusuz, sisteme intikal eden iş yükünün üstesinden gelinebilecek bir oranda olmasını sağlamak üzere sistemin kolluk evresinde ayrıştırmaya başlanması, kolluğun de facto kullandığı takdir yetkisinin legal ölçütlere bağlanması gerekmektedir. Bunun en güzel örneğini İngiltere'deki "Polis ihtarı" oluşturmaktadır. Öte yandan ceza mahkemeleri tablosunda yer alan "düşme" oranına, % 21.7, Yargıtay evresindeki düşme oranı eklendiğinde ortaya çıkan ürkütücü tablo ile karanlıkta kalan suçlar sayısı (dark num-

bers) ülkemizde ceza görme korkusunun ne kadar zayıf olduğunu belgelemektedir⁴.

Bu bağlamda ABD'de yaygın bir uygulaması olan "plea bargaining"e değinmekte yarar vardır. Suçu kabullenme üzerine savcının de facto hâkim görevini üstlenerek mahkumiyete karar verip, ceza tayin etmesidir. Zaman ve yargılama giderinden tasarruf ile ceza adaletine sağlanan kazanımın ne derece olduğu, cürümlere ait mahkumiyetlerin % 90'nın "plea bargaining" sonucu olması ile daha iyi anlaşılacaktır. Bu oranın yüksekliği savcılıkta artan profesyonelleşmenin bir belirtisi olarak değerlendirilmekte; ve bu mahkumiyet kararlarının genellikle temyiz mahkemesince onandıkları görülmektedir. Bu ayıklama sonucu ceza mahkemelerine intikal eden dava oranı % 5 olup, beraat oranı da % 2'den az bulunmaktadır⁵.

İşte bu "sistem modeli" adli sistemin dinamik niteliğini sergilemektedir. Girdiler, çıktıları ve çıktılar da karşılık olarak girdileri etkilemektedir. Adli sistem girdisinde taleplerin ciddi bir ayrıştırılması yapılmadıkça/alternatif çözümler geliştirilmedikçe, sisteme fazlaca talebin gelmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Bu bağlamda yargı sistemimize özgü şu sorular için yapılacak saptamalar önemlidir: Kimler dava açmakta ve talepte bulunmaktadır? Halk ne kadar sıklıkla davacı olmaktadır? Yöresel farklılıklar var mıdır? Davacı türlerin-

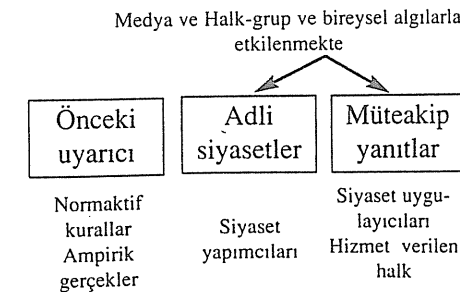
den bazılarının sonuç almak ihtimali diğerlerine göre daha mı fazladır? Kamu kurum ve kuruluşlarının taraf olduğu dava oranı neden fazladır? Kişiler artık adli sisteme/rejim kurallarına/sistem girdisinde yer alan aktörlere destek vermediklerinde ne olabilir? Mahkeme kararları, mahkemelerin varlık ve meşruiyetini nasıl etkilemektedir? Mahkeme kararlarına (ilâmlarına) kimler ve hangi koşullarda uymaktadırlar? Hukuk/ceza ilâmlarının infaz edilmesi oranları nedir?(*)

• Etki-Tepki Modeli

Bu modelde de aynı temel sonuçları sağlamak üzere biraz farklı kavramlar kullanılmaktadır. Adli siyasetler, sistemde saptanan önceki etkilere yanıt olarak belirlemekte ve aynı zamanda müteakip tepkilere maruz kalabilecek gelecekteki etkiler olarak algılanmaktadır. Bu modelde de üç şeyin oluştuğuna tanık olunmaktadır: 1) Sistemi etkileyen önceki etkiler, 2) Sistemi etkileyen adli siyasetler ve 3) Davalara neden olan müteakip tepkiler.

Önceki uyarıcılar ise, iki değişkence etkilenmektedir. Bunlar normatif kurallar ve ampirik gerçeklerdir.

• Etki -Tepki Modeli

Normatif kurallar, sosyal sistemin halktan uyum göstermesini beklediği kurallardır. Bu kurallar, yasalar ve diğer düzenleyici normlar veya kültürel/enformal beklentilerdir (örneğin örf ve adetler ile paylaşılan değerler). Ampirik gerçekler ise, sistemde verilen kararlara dayanak olan kanıtlar/ bilgilerdir. Normatif kurallar ve ampirik gerçekler mahkemedeki aktörlerce yorumlanmakta/irdelenmektedir. İşte bu bağlamda kuralları determinant ve indeterminant kurallar⁶ olarak irdelemek yerinde olacaktır.

Bu tür kuralların varlığı halinde hâkimler hukuku yorumlayıp uyguladıklarında bir seçim yapmaktadırlar. Hukukun meşruluğunu tehdit eden önemli sorun ise, yapılan adli seçimi belirleyen nedir? Kuşkusuz, bu seçim belli oranda hâkimlerin sahip olduğu değerlerden etkilenmektedir. Yanıtı hâkimlerin kişisel değerleri ise, bizlerin kişiler yerine hukuk egemenliğine tabi olduğumuz iddiası yanlış olmaktadır. Diğer bir anlatımla, seçim alanı fazlaca büyük ve kişisel değerlerin gücü de çok kuvvetli ise, gerçekte hâkimlerin yaptıkları siyasetten pek farklı bir nitelik taşımamaktadır.

Öte yandan, kurallardaki esaslı ölçüdeki esneklik/muğlaklık, yetenekli avukatlara davanın hangi tarafında olurlarsa olsunlar legal argümanlar çıkarılabilme imkânı vermektedir. Extra-legal faktörler bağlamında ise, orta yaşlı hâkimlere yerleşmiş olan anlayış ve değerler, indeterminant kuralları determinant hale dönüştürmektedirler.

(*) Bu soruların yanıtlarına M.T.Yücel'in dip notlarda yollama yapılan eserlerinde yer verilmiştir.

⁶ Hukukun tüm durumları kapsayamaması "indeterminancy" dir.

³ "Gereksiz yere kamu davası açılmaması" ilkesinin ihlali niteliğindeki uygulama sonucu olası beraatlere karşın sanık hakkında suç işlediği hakkında kamu oyunda oluşan karine sonucu "masumiyet karinesi"nin de ihlal edildiği ne tanık olunmaktadır. Bu karineyi etkileyen diğer bir uygulama da duruşmada sabıka bilgilerinin okunmasıdır.

⁴ M.T.Yücel. Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi Ank., 2002; XVIII. Yüzyıl Osmanlı'sında "sertlik ve şiddet rejiminde, ne gariptir ki, cezasız kalma ümidi her tarafa hakim! "Montesquieu. İran Mektupları (Hüsnütabiat Matbaası) İst., 1963, s. 91.

⁵ S.J. Grana and J.C. Ollenburger. The Social Context of Law (Prentice Hall, New Jersey) 1999, pp. 107-108; Data from U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics. The Prosecution of Felony Arrest Washington, D.C. U.S. Government Printing Office, 1990.

Determinacy - indeterminacy değerlerinin ölçülmesi açısından şu saptamalara yer verilmiştir:

Determinant hukuk sistemine 100 değer verilirken, indeterminant hukuk sistemine "0" değer verilmektedir. Bu yelpazede saptanan determinancy oranı genelde % 5-15 civarındadır. İyi işleyen hukuk sistemlerinde örneğin A.B.D.'de bu oranın % 40-60 arasında olduğu belirtilirken, esaslı ölçüde indeterminancy'de sahip oldukları hukuk teorisyenlerince dile getirilmektedir.

Hukuk teorisyenlerinin çoğu, hukukta yaygın ölçüde var olan indeterminancy'e (% 90) değinirlerken, diğerleri ise, esaslı derecede olmakla beraber bunun tahakküm edici bir ölçekte olmadığını (% 50 veya az indeterminancy), bir kısmı da bunun kendileri için ilgi odağı olmadığını belirtirler. Tüm bu değerlendirmeler bizleri uygulama alanına götürmektedir.

Kuşkusuz, savcılar, hâkimler, avukatlar ile infaz personelinin düşünceleri ile karakteristikleri, normatif kurallar ile ampirik gerçeklerin algılanmasını etkilemektedir.

Etki-tepki modeline avdet ettiğimizde, "önceki uyarıcılar", sistemin adli siyasetlerini etkilemektedir. Değişebilir nitelikteki bu siyasetler önceki yasalar ile kültürel standartlardan etkilenmektedirler. Öte yandan, medyanın mahkeme kararlarını haber yapması ve kamu görevlilerinin tepkileri gibi çeşitli sınırlayıcı ve kolaylaştırıcı faktörler de adli siyasetleri etkilemektedir. Bu çeşitli kolaylaştırıcı ve sınırlayıcı nitelikteki faktörler sistemdeki aktörler

(kolluk görevlileri, savcılar, hâkimler ve kalem personeli) ve halk tarafından tekrar ayrıştırılmaktadır. Bunun üzerine sistemde halkın tepkisine maruz yeni siyasetler üretilmektedir.

Halkın tepkisi, "müteakip yanıt" olarak adlandırılmaktadır. Adli siyasetlere gösterilen müteakip yanıtlar kendisini davranışlarda ve/ya tutumlarda değişim veya kararlılık olarak göstermektedir. Adli siyasetler, tutumları değil, davranışları (veya tersi) veya davranış ve tutumları değiştirilebilir. İlaveten, davranış ve/ya tutumlarıdaki değişimler yeni siyaset değişimlerine yol açabilir. Tüm bu süreçler, siyaseti oluşturanların devamlı etkisi altındadır. Hukuk tarihçisinin bu konuda yapacağı iş, değişim sürecinde etkili olan motivasyonel güçlerin karakter ve sıralamasını yeniden oluşturmaktır: Değişim için etkinin hangi yönden geldiği; neyin sebep ve neyin sonuç olduğu, tarih sosyolojisi açısından önemli bir saptama olacaktır.

Etki-tepki modeli adli sistemdeki dinamik niteliği vurgulamaktadır. Yalnız bu model de adli sistemin nasıl çalıştığına ilişkin sorular, sistemler modelindekinden farklıdır. Bu modelde karşılaşılan sorular şunlardır: Siyaset yapıcısının hangi bulguları kullanmasına kim/kimler karar vermektedir? Sistem dışı katılımcıların (örneğin medyanın) rolüne kim/kimler karar vermektedir? Siyasetin oluşturulmasında, harici saikler (partinin kamu oyu desteği sağlaması /seçim endişesi) rolü ne ölçüde olmaktadır?

Bu kavramsal modeller bağlamında adli sistemin işleyişini oluşturan öğe-

lerdeki her parametreye özgü iki yönlü olan şu soru yanıtlanmalıdır: Ne türden bir işleve hizmet etmesi ön görül-müştür? Ve bu işlev doyurucu bir şekilde yerine getirilmekte midir? İşte bu soruların yanıtları hakkında devamlı olarak edinilecek objektif bilgi olmaksızın, iyileştirme/reform düşünülen sistemin gerçekten anlaşılmasına dayalı olmayan önerilerle işe koyulmak gereksiz bütçe harcamalarına/süreçlerin tıkanmasına /önlene-meyen adaletsizliklere neden olacaktır. Bu bağlamda kurulması tasarlanan istinaf mahkemeleri bu türden riskli bir yaklaşımı sergilemektedir⁷.

Bu kavramsal modellerin her ikisi de sistemde yer alan katılımcıların inançları ve algılamalarına dayalı bulunmaktadır. İşte belli bir zaman ve mekanda yer alan bu kişilerin kendi fikirlerini de alana getirmeleri doğaldır. Bu fikirler, kuşkusuz, "sonuçları" (bunlar ister kararlar veya hukuki siyasetler ve müteakip yanıtlar olarak belirsin) etkileyecektir.

Öte yandan, hukukun sosyal içeriğini etkileyen halk ve onun fikirleri kadar mevcut sosyal koşullar da önemlidir. Yine savaş veya barış hali, iyi veya kötü ekonomik durum ile siyasi istikrar veya istikrarsızlık adli sistemin çalışması üzerinde etkili olmaktadır.

Sonuç

Günümüzde adli sistemin uygun yönetimi ile bu süreçte rol alan kişilerin pratiği, bu süreci düzenleyen hukuk kurallarının teknik mükemmelliğinden daha fazla önemlidir⁸. Unutul-

mamalıdır ki, kişi haklı olduğu davasını kaybedebileceği gibi suçlu kişi de (örneğin davası zamanaşımından düş-tüğü için) ceza görmeyebilir. Bu bağlamda, yargılama usulündeki kurum ve araçların adaletin gerçekleşmesine ne derece yardımcı olduğu; mahkeme kararlarının usuldeki rafine kavramlar sonucu daha mı adil olduğu gibi sorular gündeme gelmektedir. Yargılama süreci gerçekte akademisyenlerin eserlerinde işlediği mantıksal soyutlamalardan üretilmiş kesin sonuç sağlayan bir normlar kümesi değildir. Usul hukuku, bir bakıma, biçimden ibaret gözüküyorsa da, biçimin özgürlüğün ikiz kardeşi olarak keyfiliğe set çektiği unutulmamalıdır (R. von Jhering). Usul hukukuna özgü soyut irdelemeler ve entelektüel oluşumlar bir yana bırakıldığında, gerçekte bu hukukun, kamu düzenini sağlamak amacıyla yargı gücüne verilmiş işlevsel sosyal araçlar olduğu unutulmamalıdır. Hukukçular ve akademisyenler çabalarını artık adaletin etkin bir şekilde gerçekleşmesi ve adaletle susamış insanların/kamu vicdanının tatmin edilmesi çarelerine yöneltmelidirler. Bu konuda yargılama diyalektiği saklı tutularak sistemde dinamik bir denge sağlamak üzere "temiz eller" (mani pulite) operasyonu için yargıya hız kazandıracak "hızlı eller'e ve iş yoğunluğunu azaltıcı alternatif usullere gereksinim olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda yukarıda açıklanan modeller doğrultusunda irdeleme ve analizler yapılarak yargının kalite ve etkinlik çitası yükseltilmelidir.

⁷ M.T. Yücel. *Hukuk ve Hakikat*, Ank., 2002.

⁸ Ayrıca bk. H.Ökçesiz. "Yargıda Reformun Felsefi ve Sosyolojik Alanında Bazı Önemli Nirengi Noktaları" *HfSA* 4 İst., Barosu (Şubat 2002) ss. 140-155.